

CONSIDERAȚII PRIVIND CERCETĂRILE SOCIOLOGICE DIN BUCOVINA ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

RODICA IAȚENCU

Școala sociologică a lui Dimitrie Gusti

Sociologia s-a constituit ca o știință a societății românești, din preocuparea de a evalua științific realizarea diferitelor idealuri ale dezvoltării sociale. În această preocupare, un aspect definitoriu a fost acela al cercetării sociale concrete a realităților naționale, mai ales prin promovarea studiilor monografice. Perioada interbelică a ridicat pe o treaptă calitativă nouă tradiția românească a cercetării sociale monografice, sub direcția teoretică și organizatorică a lui Dimitrie Gusti (13 februarie 1880 – 30 octombrie 1955), autorul primului sistem de sociologie științifică și creator al învățământului sociologic din țara noastră. În această perioadă, sociologia a fost considerată o știință în slujba națiunii, cu rol important în construcția națională și în scopul realizării unui amplu program de reforme sociale prin știință și cultură națională.

Dimitrie Gusti și-a făcut studiile liceale și universitare la Iași, continuându-și pregătirea în Germania, în perioada anilor 1900–1909, mai întâi ca student în Filosofie Morală la Leipzig și apoi ca student în Științe Juridice la Berlin. Perioada studiilor sale la Berlin (1904–1909) a fost caracterizată de preocupări propriu-zis sociologice, continuate mai târziu la Paris, în colaborare cu Émile Durkheim (1858–1917), fondatorul școlii franceze de sociologie, cu importante contribuții în stabilirea sociologiei ca știință și includerea acesteia în cadrul științelor umaniste. În anul 1904, Dimitrie Gusti a obținut doctoratul în Filosofie, cu teza *Egoism și altruism. Motivația sociologică a voinței practice*.

Activitatea profesională a lui Dimitrie Gusti a fost impresionantă: a constituit Asociația pentru Studiu și Reformă Socială (Iași, 1918–1921, devenită, din anul 1921, Institutul Social Român, care a funcționat la București în perioada 1921–1948; între 1939 și 1944 a funcționat sub denumirea de Institutul de Științe Sociale ale României); a organizat, împreună cu studenții Seminarului de Sociologie și Etică, de la Catedra de Sociologie, Etică, Politică și Estetică a Facultății de Litere și Filosofie a Universității din București, un fișier al tuturor cărților de sociologie, etică și politică aflate în

Analele Bucovinei, **XVII**, 2 (35), p. – , București, 2010

bibliotecile publice din București (1923); a coordonat înființarea Recensământului, a Școlii de Asistență Socială și a celei de Statistică (1930), a Institutului de Conjunctură, Asociației Camerei de Comerț și Industrie; a întocmit proiectul de reformă a învățământului (1933); a creat, împreună cu Victor Ion Popa, Henri H. Stahl și Gheorghe Focșa, Muzeul Satului (1936); a obținut legiferarea Serviciului Social (1938), prin care s-a instituționalizat cercetarea sociologică, îmbinată cu acțiunea socială practică și cu pedagogia socială; a înființat premiile autorilor tineri needitați (1929), trecute apoi pe seama Fundațiilor Culturale Regale; a inițiat și îndrumat acțiunea de cercetare monografică a satelor din România (1925–1945); împreună cu echipa sa de sociologi a realizat primele filme sociologice din lume: *Obiceiuri populare românești* (1928, regia Mihai Vulpescu); *Drăguș – viața unui sat românesc* (1929, regia Paul Sterian, Nicolae Argintescu-Amza); *Un sat basarabean – Cornova* (1931, regia Henri H. Stahl, Anton Golopenția); *Satul Șanț* (1936, regia Henri H. Stahl); *Obiceiuri din Bucovina* (1937, regia Henri H. Stahl, Constantin Brăiloiu); a fost profesor la Catedra de Sociologie, Etică, Politică și Estetică a Facultății de Litere și Filosofie a Universității din București (1920), devenind, din anul 1929, decanul acesteia; profesor la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași; ministru al Instrucției Publice, Cultelor și Artelor (1932–1933); membru corespondent al Academiei Române din octombrie 1918, membru titular din iunie 1919 și apoi vicepreședinte (1923–1925; 1943–1944) și președinte (1944–1946) al acesteia, calitate în care a înființat Consiliul Național de Cercetări Științifice (1947–1948); președinte al Secțiunii Istorice a Academiei Române (1935–1938); a fost membru al mai multor academii, societăți și institute de sociologie de peste hotare (New York, Geneva, Berlin, Londra, Praga, Tokio, Institutul Internațional de Sociologie ș.a.); a fost director al Casei Culturii Poporului și apoi al Fundației Culturale Regale „Principele Carol” (1934–1940), al Institutului Social Român (1921–1939, 1944–1948), Institutului de Științe Sociale ale României (1939–1944) și al Consiliului Național de Cercetări Științifice (1947–1948); a fost președinte al Oficiului Național al Cooperației (1929), al Societății de Radiodifuziune (1929), al Casei Culturii Poporului, al Consiliului de administrație a Casei Autonome a Monopolurilor de Stat (1929); a înființat și a condus revista „Arhiva pentru Știință și Reformă Socială” (1919–1943) și a coordonat revista „Sociologie românească” (1936–1944).

Opera sociologului cuprinde recenzii sistematice ale unor cărți de specialitate: studii și lucrări despre personalități și sisteme filosofice (A. D. Xenopol, C. Rădulescu Motru, Vasile Pârvan, Ion Bianu, Dionisie Roman, Immanuel Kant, Thomas Garrigue Masaryk); expuneri teoretice despre sistemul sociologic și metoda acestuia; cercetări științifice concrete despre unitățile sociale (națiune, individ–societate–stat în

Constituție, partid politic, Societatea Națiunilor, problema federației statelor europene) și despre relații și procese sociale (problema dunăreană, libertatea presei, sociologia războiului ș.a.); studii despre teoria și metoda de cercetare a vieții sociale; studii consacrate unui proces social (*Sociologia războiului*, 1915) și doctrinelor sociale (individualism, anarhism, socialism, sindicalism și comunism); lucrări despre organizarea culturii în ansamblu, despre organizarea culturii populare, a vieții universitare.

Principalele opere ale lui Dimitrie Gusti sunt: *Egoismus und Altruismus* (1904); *Die soziologischen Betrehungen in der neuen Ethik* (1908); *Cosmologia elenă* (1929); *Sociologia monografică, știință a realizării sociale* (1934); *Sociologia militans. Introducere în sociologia politică* (1935, 1946); *Cunoașterea sociologică și acțiunea culturală. Însemnătatea lor pentru viața națională și de stat* (1936); *Temeiurile teoretice ale cercetărilor monografice* (1937); *Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii* (1939); *Știința națiunii* (vol. I–II, 1939); *Problema sociologiei* (1940); *Îndrumări pentru monografiile sociologice* (1940); *La science de la réalité sociale* (1941). A coordonat *Enciclopedia României*, apărută în patru volume, în perioada 1938–1943¹.

Sistemul de sociologie gustian s-a dezvoltat treptat, începând cu anul 1910, când profesorul se afla la începutul carierei științifice, căpătând, în forma sa finală, deplina verificare prin cercetările monografice de teren. Sociologia, așa cum o concepea Dimitrie Gusti, reprezenta un sistem de cunoaștere a realității sociale prezente din perspectiva analizării integrale a vieții în stat a neamului. Prin cercetarea realităților concrete ale societății, sociologia avea menirea de a face cu puțință o mai bună conducere a statului. Astfel concepută, sociologia depășea stadiul unei discipline teoretice, transformându-se într-una operațională, ca o *sociologie militans*, cu scopul nu numai de a înțelege fenomenele sociale ci și de a le putea îndrepta². Sistemul sociologic gustian poate fi rezumat la câteva enunțuri: societatea se compune din unități sociale, adică din grupări de oameni legați între ei printr-o organizare activă și o interdependență sufletească; esența societății este voința socială; voința socială depune ca manifestări de viață: o activitate economică și una spirituală, reglementate de o activitate juridică și politică; voința socială este condiționată în manifestările ei de o serie de factori sau cadre care pot fi reduse la patru categorii fundamentale: cosmic, biologic, psihic și istoric; schimbările suferite de societate în decursul timpului, prin

¹ Ovidiu Bădina, Octavian Neamțu, *Dimitrie Gusti. Viața și personalitatea*, București, Editura Tineretului, 1967, p. 232 și urm.; Doina N. Rusu, *Membrii Academiei Române. Dicționar (1866–2003)*, București, Editura Academiei Române, Editura Enciclopedică, 2003, p. 363–364.

² Traian Herseni, *Sociologia românească. Încercare istorică*, București, Editura Institutului Social Român, 1940, p. 95.

activitățile ei și sub influența factorilor condiționanți, se numesc procese sociale; începuturile de dezvoltare pe care le putem surprinde în realitatea prezentă și, deci, le putem prevedea cu o oarecare precizie, se numesc tendințe sociale. Plecând de la acest sistem, Dimitrie Gusti a fundamentat metoda monografică, metodă ce presupune abordarea simultană, multidisciplinară a subiectului pe cadre și manifestări, folosind echipe de specialiști din domeniul științelor sociale, medici, ingineri, agronomi, învățători³ ș.a.

Merită să menționăm, în acest context, punctul de vedere al lui Dimitrie Gusti în ceea ce privește legătura dintre sociologie și politică – înțeleasă ca practică socială. Plecând de la ideea că tot ce este politic este și social, iar ce este social este, în același timp, și politic, Gusti ajunge la concluzia că științele sociale pun în evidență valori de cunoaștere, iar politica, judecâți de valoare. În opinia sociologului, politica are o dublă valență, pe de o parte de știință normativă – care are menirea să explice justetea diferitelor scopuri posibile și să examineze mijloacele necesare pentru realizarea lor, dezvoltându-se astfel într-o știință a creației valorilor sociale totale, naționale, care lucrează în direcția apropiierii lor de idealul etic; pe de altă parte, politica – știință practică, se referă la mijloacele tehnice de realizare a idealului social. Pornind de la ideea „cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii”, sociologul a desfășurat multiple eforturi pentru a constitui o știință a națiunii, căci „a cunoaște țara este cel mai bun mijloc de a o servi”⁴.

Una dintre direcțiile de acțiune în acest sens era legată de organizarea ridicării culturale a poporului. Ideea lui Dimitrie Gusti de a înființa instituții speciale menite să îndrume activitatea culturală a poporului românesc pornește de la constatarea situației culturii românești imediat după Unire. Misiunea esențială a națiunilor în genere, și aceea a națiunii românești în special este să-și dezvolte la maximum personalitatea și să creeze cultură, știut fiind faptul că unitatea culturală este principalul element de cimentare a unității politice a unei națiuni. Cercetarea sociologică a culturii românești a scos la iveală faptul că națiunea românească nu avea o cultură unitară. În satele românești exista un fond cultural imens și autentic, încă neexplorat. La orașe se manifesta o cultură superioară, influențată, în fiecare provincie, de cultura germană (Transilvania și Bucovina), franceză (Vechiul Regat) sau rusească (Basarabia). În concepția lui Dimitrie Gusti, unificarea culturii românești superioare și punerea ei în legătură cu fondul se putea realiza în două moduri: printr-o organizare adecvată a culturii românești superioare și prin ridicarea culturală a poporului românesc⁵.

³ www.adevarul.ro

⁴ Sergiu Tămaș, *Dicționar politic. Instituțiile democrației și cultura civică*, București, Casa de Editură și Presă „Șansa”, 1996, p. 305–306.

⁵ www.biblior.net

Soluția dată de Dimitrie Gusti acestor probleme a fost înființarea Asociației pentru Studiu și Reformă Socială, în aprilie 1918, la Iași (după reunificarea teritoriilor românești, Asociația a funcționat la București). Contextul în care a luat ființă această asociație a fost caracterizat de sfârșitul Primului Război Mondial, realizarea dezideratului național, prin Unirea de la 1918, precum și de necesitatea adoptării unor măsuri și a elaborării unor reforme în diferite domenii ale vieții sociale, economice, culturale, în conformitate cu noile realități impuse de aceste evenimente. Scopul concret al înființării Asociației era acela de a cerceta „toate laturile vieții sociale românești în mod dezinteresat și fără nicio prejudecată ori tendință politică; de a propune reformele care izvorăsc din aceste studii; de a lupta pe toate căile de propagandă ca aceste reforme să se înfăptuiască și de a contribui în largă măsură la educarea socială a maselor”⁶. Conform statutelor Asociației, publicate în primul număr al „Arhivei pentru Știință și Reformă Socială”, revista instituției, activitatea acesteia era structurată pe secții: agrară, comercială și industrială, financiară, juridică, secția de politică și administrație, de igienă și politică socială, secția culturală. Activitatea științifică a Asociației urmărea organizarea de misiuni speciale în țară sau peste hotare pentru studierea diferitelor probleme de natură socială, culturală, înființarea unei biblioteci științifice prin editarea de publicații, organizarea unui serviciu de propagandă pentru înfăptuirea reformei sociale și de educație socială a maselor, prin intermediul conferințelor, cursurilor, adunărilor și publicațiilor, care urmau să formeze biblioteca de propagandă și educație socială, înființarea unei arhive pentru științele sociale (care să cuprindă o bibliotecă, un repertoriu bibliografic, colecții de documente etc.)⁷.

În anul 1921 Asociația s-a transformat în Institutul Social Român, avându-l ca președinte pe Dimitrie Gusti. Scopul acestuia era acela de a cerceta problemele științifice sociale și, în special, cele privitoare la starea socială a Românei Mari, de a face, pe baza studiilor, propuneri practice necesare pentru înfăptuirea operei de reformă socială, de a contribui la răspândirea cunoștințelor sociale etc. Institutul avea nouă secții: agrară, financiară, comercială, industrială, juridică, administrativă, secția de politică și igienă socială și demografică, secția culturală și cea de teorie și politică socială⁸. Un aspect important al activității Institutului Social Român era acela al cercetărilor monografice a satelor românești, însă Dimitrie Gusti a avut în vedere și studiul sociologic al mediului orășenesc și muncitoresc. Relevante sunt în acest sens

⁶ Dimitrie Gusti, *Apelul făcut în aprilie 1918 cu prilejul întemeierii Asociației pentru Studiu și Reformă Socială*, în „Arhiva pentru Știință și Reformă Socială”, București, anul I, nr. 1, 1919, p. 291.

⁷ *Ibidem*, p. 239.

⁸ *Lege pentru acordarea calității de persoană morală Institutului Social Român și statutele*, în „Arhiva pentru Știință și Reformă Socială”, anul III, nr. 2–3, 1921, p. 384; Traian Herseni, *op. cit.*, p. 139.

cercetările întreprinse în cartierul Tei din București (1930–1938) și cele asupra orașului Reșița (1945). S-a întocmit și un amplu plan pentru *Cercetarea de sociologie integrală a întreprinderilor*, proiectat a se efectua de către Institutul Social Român în cadrul lucrărilor Comisiei de cercetări sociale pe teren a Consiliului Național de Cercetări Științifice⁹.

Una dintre principalele activități ale Institutului Social Român a fost cea publicistică. Cea mai importantă publicație periodică apărută sub egida Institutului a fost revista de sociologie „Arhiva pentru Știință și Reformă Socială”, editată cu regularitate în perioada 1919–1943. O altă publicație periodică a fost „Sociologie românească”, apărută în perioada 1933–1944. Sub egida Institutului au apărut și: „Buletinul Secției de Studii Cooperative” (1927–1930), „Buletinul Secției Bibliografice” (1932), „Buletinul Secției Economice” (1932–1934), „Revista Institutului Social Banat–Crișana” (1932–1944), „Buletinul Institutului Social din Basarabia” (1937–1938), „Affaires danubiennes” (1938–1944). În activitatea editorială a Institutului Social Român au fost cuprinse și cele trei monografii, care reuneau rezultatele cercetărilor monografice: *Nerej, un sat dintr-o regiune arhaică; Clopotiva, un sat din Hațeg; Drăguș, un sat din Țara Oltului*¹⁰. Dimitrie Gusti și colaboratorii săi din cadrul Institutului au desfășurat o largă activitate publicistică și pe alte planuri culturale. Astfel, în perioada 1938–1939, au apărut, sub coordonarea lui Gusti, patru volume din *Enciclopedia României*. Lucrarea, plănuită în șase volume, constituie un document istoric important de analiză a problemelor sociale din România interbelică, sistematizată tematic potrivit unui plan științific unitar. Sunt analizate instituțiile, fenomenele și procesele sociale, cultura și psihologia poporului român, creația și cultura populară, sistemul juridic, legislativ și administrativ¹¹ ș.a. Sub conducerea lui Anton Golopenția s-au pus bazele unui *Atlas sociologic al României*. Cartografierea problemelor demografice, aproape încheiată în anul 1944, era concepută ca un

⁹ Constantin Stroe, *Din gândirea etică românească*, București, Casa de Editură și Presă „Șansa”, 1997, p. 60; <http://www.history-cluj.ro/SU/cercet/Stavarache/MonografiaSociologica.htm>

¹⁰ Ștefan Costea (coordonator), *Istoria sociologiei românești*, București, Editura Fundației „România de Măine”, 1998, p. 366 (în continuare se va cita *Istoria sociologiei românești*); Lucia Apolzan, *Activitatea editorială a profesorului Dimitrie Gusti*, în vol. *Dimitrie Gusti. Studii critice*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980, p. 364–365 (în continuare se va cita Lucia Apolzan, *Activitatea editorială a profesorului Dimitrie Gusti*).

¹¹ Lucia Apolzan, *Sate, orașe și regiuni cercetate de Institutul Social Român, 1925–1945*, București, Editura Institutului Social Român, 1945, p. 30 (în continuare se va cita Lucia Apolzan, *Sate, orașe și regiuni cercetate de Institutul Social Român*); Henri H. Stahl, *Dimitrie Gusti. Personalitatea și opera*, în vol. *Dimitrie Gusti. Studii critice*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980, p. 41 (în continuare se va cita Henri H. Stahl, *Dimitrie Gusti. Personalitatea și opera*); <http://convorbiri-literare.dntis.ro/ZUBmai6.html>

instrument util în conducerea politico-administrativă, în sprijinul rezolvării unor probleme de stat¹². Pentru expozițiile internaționale de la Paris (1937) și New York (1939), organizate cu sprijinul Academiei Române, Dimitrie Gusti asigurase publicarea unor valoroase lucrări, prin care se prezentau lumii științifice și publicului străin volumele: *Histoire des Roumains et de leur civilisation* (Nicolae Iorga); *Le pays et le peuple roumain* (Simion Mehedinți); *L'art du paysan roumain*, scrisă de George Oprescu ș. a. Cele 18 lucrări publicate, împreună cu expoziția sociologică din pavilionul României arătau „adevărata forță specifică a națiunii române, care are a-și spune cuvântul în câmpul muncii creatoare de valori universale”¹³.

Pentru cunoașterea cât mai eficientă a realităților vieții sociale pe ansamblul țării, Institutul Social Român a luat inițiativa înființării institutelor sociale regionale: Institutul Social Basarabia (Chișinău, 1934), Institutul Social Român Dobrogea (Constanța, 1935), Institutul Social din Oltenia (Craiova, 1939), Institutul de Cercetări Sociale – Regionala Prut și Dunărea de Jos (Iași, 1939). În Bucovina a funcționat, de la 1 aprilie 1939, Institutul de Cercetări Sociale – Regionala Cernăuți, destinat cercetării științifice din regiunea istorică a Bucovinei. Institutul și-a desfășurat activitatea în colaborare cu Regionala Bucovina a Fundației Culturale Regale „Principele Carol”, înființată în anul 1938. Având-l ca director pe Romulus Cândea, președinte – Constantin Narly și secretar general – Leon Țopa, Institutul cuprindea următoarele secții: geografie socială și bogății naturale; economie socială; biologie socială și sănătate; istorie socială; religie; folclor și limbă; folclor muzical; artă; secția culturală; secția pedagogică; secția juridică; secția minorități și a românilor de peste hotare; secția sociologică; secția de statistică; secția de apărare națională militară; secția de științe politice, administrative și ziaristică. Planul de lucru al Institutului cuprindea, pe anul 1939–1940, următoarele obiective: efectuarea de cercetări monografice în zona Humorului, urmărindu-se situația demografică și economică rurală, bugetul țăranilor, viața colectivă în cadrul satului, sistematizarea dovezilor monografice culese și publicarea lor, crearea unei arhive bibliografice care să cuprindă toate lucrările referitoare la situația socială, istorică și prezentă din această regiune, organizarea unui ciclu de conferințe publice și a unei biblioteci accesibile nu numai specialiștilor în domeniu¹⁴.

Consolidarea prestigiului obținut pe plan intern de către Institutul Social Român a fost urmată de afirmarea internațională a acestuia. Alegerea României pentru

¹² *Enciclopedia României*, în „Sociologie românească”, București, anul III, nr. 4–6, 1938, p. 280.

¹³ Lucia Apolzan, *Sate, orașe și regiuni cercetate de Institutul Social Român*, p. 370.

¹⁴ *Institutul Social Regionala Cernăuți*, în „Sociologie românească”, anul IV, nr. 1–3, 1939, p. 134; *Institutul de Cercetări Sociale din Cernăuți*, în „Arhiva pentru Știință și Reformă Socială”, anul XVI, nr. 1–4, 1943, p. 302.

desfășurarea, în 1939, a celui de al XIV-lea Congres internațional de sociologie (care n-a mai avut loc din cauza evenimentelor internaționale) și desemnarea lui Dimitrie Gusti ca președinte al acestuia, au confirmat recunoașterea internațională a meritelor școlii românești de sociologie¹⁵. Între 1946 și 1947, Institutul Social Român a efectuat zece cercetări de teren. Planul de cercetări pentru perioada 1948–1949 cuprindea realizarea pe teritoriul României a 90 de cercetări de teren în vederea realizării unei lucrări de sinteză și a unei hărți sociologice a României¹⁶. Din păcate, acest proiect nu s-a mai realizat. Legea învățământului din 1948 a stipulat încetarea predării sociologiei în întregul sistem de învățământ și a creat premisele lichidării sistemului instituțional al cercetărilor sociologice. Aplicarea acestei legi a dus la desființarea sociologiei, considerată alături de genetică și cibernetică „știință burgheză”, iar școala sociologică de la București, „școală idealistă”, a fost interzisă. Începea, astfel, perioada în care sociologia și sociologii au fost excomunicați nu numai din sistemul științific și cultural național ci și din întreaga viață socială, economică și politică¹⁷.

Concepția sociologică monografică. Organizarea și desfășurarea campaniilor monografice

Tradiția cercetărilor sociologice românești consemnează faptul că metoda monografică aplicată de Dimitrie Gusti, ca metodă de explorare nemijlocită a realității sociale, a avut precursori, dintre care îi amintim pe: – Nicolae Milescu, de numele căruia se leagă începutul observațiilor concrete ale realităților sociale; – Dimitrie Cantemir, prin lucrarea *Descrierea Moldovei*, o prezentare monografică a cadrului geografic, social-istoric, cultural-etnografic al zonei; Ioan Budai-Deleanu, autorul lucrării *Scurte observații asupra Bucovinei* (1894), a aplicat metoda observației directe și a descrierii realităților sociale românești; – Ion Ionescu de la Brad a efectuat analize social-culturale pentru a urmări procesul social declanșat de Reforma agrară din 1864; acesta a stabilit o metodă de lucru originală, cu caracter „interdisciplinar”, considerând că înțelegerea vieții rurale obligă la studii complexe de geografie, pedologie,

¹⁵ Henri H. Stahl, *Dimitrie Gusti. Personalitatea și opera*, p. 141.

¹⁶ *Istoria sociologiei românești*, p. 314.

¹⁷ Unii dintre reprezentanții școlii de sociologie au fost nevoiți să se recalifice, iar alții au suportat rigorile regimului comunist. Dimitrie Gusti a fost dat afară din Universitate, nu a mai fost reconfirmat în Academia Română, i s-a retras pensia și a fost dat afară din casă. Traian Herseni și Henri H. Stahl au fost arestați și apoi eliberați. Anton Golopenția a fost dat afară de la conducerea Institutului Central de Statistică. A fost arestat pe motive politice, în dosarul Pătrășcanu, în anul 1950 și a murit un an mai târziu în penitenciarul Văcărești. Cf. *Istoria sociologiei românești*, p. 315; www.adevarul.ro

demografie, economie politică, psihologie socială; – agronomul S. P. Radianu a făcut cercetări în comunele din județul Bacău, întocmind statistici și analize de cazuri locale; – Cicerone Protopopescu, considerat cel dintâi autor de monografii rurale, alcătuite din punct de vedere sociologic; – Ion T. Ghica, inițiator al anchetelor sociale, a alcătuit chestionare pe diverse probleme; – C. Scraba a efectuat anchete sociologice (primele realizate în colectiv) pe bază de chestionare; – V. A. Gâdei a elaborat primul manual de investigații sociale, alcătuiind monografia satului Bragadiru-Bulgari (azi integrat orașului București); – D. Busuiocescu a condus experimentele sociale inițiate de Academia Română; – Vasile M. Kogălniceanu, autorul unor lucrări referitoare la problemele din lumea rurală; – cercetările sociale ale medicilor care activau în mediul rural (Victor Babeș, C. I. Istrati, N. Manolescu, I. Felix C. Popescu ș.a.). De asemenea, trebuie menționate în acest context lucrările și contribuțiile lui Dinicu Golescu, Simion Bărnuțiu, George Barițiu, Cezar Bolliac, Constantin A. Rosetti, Mihail Kogălniceanu, Ion Codru-Drăgușanu, Nicolae Bălcescu, Bogdan Petriceicu Hașdeu, Ovid Densușianu, în care se regăsesc date despre multiple aspecte ale vieții sociale. În Bucovina, istoricul Gheorghe Popovici (1863–1905) a făcut cercetări de teren asupra obiceiului pământului. De asemenea, Eugen Ehrlich (1862–1922), profesor de Drept Roman la Universitatea din Cernăuți (1899–1914), a început în anul 1913 cercetări asupra românilor din Bucovina, care au reținut atenția lui Dimitrie Gusti (în a cărei bibliotecă existau lucrările seminarului lui Ehrlich), pregătind pentru seminarul său un „chestionar” bazat pe o concepție nouă, care reunea principiile sociologiei juridice¹⁸.

Evaluând cercetările monografice anterioare, Dimitrie Gusti a constatat faptul că acestor cercetări le lipsea integralitatea modului de abordare și o teorie care să stea la baza practicii monografierii. Noutatea cercetărilor monografice întreprinse de Gusti și colaboratorii săi constă tocmai în crearea unui sistem de sociologie care, fără a prejudicia realitatea, asigura o cercetare sistematică și integrală¹⁹. Monografia sociologică a fost considerată de Gusti o metodă de cercetare multidisciplinară, obiectivă, exactă și completă, a unor unități sociale, rurale sau urbane, care să cuprindă toate aspectele fenomenelor cercetate; cercetătorul trebuia să fie documentat și informat asupra fenomenelor pe care le cercetează, care trebuiau comparate cu alte

¹⁸ Ovidiu Bădina, *Cercetarea sociologică concretă. Tradiții românești*, București, Editura Politică, 1966, p. 5 (în continuare se va cita Ovidiu Bădina, *Cercetarea sociologică concretă. Tradiții românești*); www.bookrags.com/.../Eugen_Ehrlich; www.britannica.com/.../Eugen-Ehrlich; <http://convorbiri-literare.dntis.ro/ZUBmai6.html>

¹⁹ Ion Ungureanu, *Metoda monografică și tehnica de lucru*, în vol. *Dimitrie Gusti. Studii critice*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980, p. 136.

fenomene înrudite și munca de teren trebuia să fie precedată de o pregătire teoretică corespunzătoare.

Cercetările monografice s-au axat cu preponderență asupra lumii rurale, lucru explicat de Henri H. Stahl prin invocarea tradiției românești în acest domeniu, faptul că populația majoritară, la acea vreme, era rurală, iar organizarea cercetării unui sat se putea realiza mai ușor decât cea a unui oraș. De asemenea, Ion Zamfirescu, unul dintre participanții la campaniile monografice, sublinia importanța cercetărilor sociologice în lumea rurală prin faptul că „satul trebuie văzut și înțeles ca depozitar al unei vieți în profunzime, incluzând în el valori arhetipale și sensuri durabile ale devenirii. Satul nostru, în speță, este în măsură să ne comunice conținuturi și sensuri privind esențialitatea fenomenului românesc. Derivă din aceasta un cuprinzător corolar etic și istoric. Se cuvine să pătrundem în acest fond matriceal, cu răspundere sistematică și cu metodă. Este o condiție necesară pentru a ne da seama în ce chip și în ce măsură dreptul la autonomie al spiritualității noastre ca popor se sprijină pe realități de profunzime. Acest fond poate dovedi că ființa noastră națională nu a reieșit prin simple jocuri și împrejurări ale istoriei”²⁰.

Scopul acțiunilor de monografiere era acela de a face posibilă cunoașterea științifică a neamului românesc, la care se adăugau și rezultatele obținute din istorie, antropologie, etnografie, folcloristică, pentru a contura cea ce Gusti numea „știința națiunii”. Privită astfel, acțiunea de monografiere avea și o funcție națională, studierea realităților sociale fiind primul pas în inițierea și aplicarea unor reforme sociale²¹.

Prima cercetare monografică s-a desfășurat în anul 1925, la Goicea Mare (jud. Dolj, 11 participanți), sub îndrumarea lui Dimitrie Gusti. Aceasta este urmată de campaniile monografice desfășurate la Rușețu – jud. Brăila (1926); Nerej – jud. Putna (1927, 1938); Fundu Moldovei – jud. Câmpulung (1928, 1938); Drăguș – jud. Brașov (1929, 1932, 1933, 1938); Runcu – jud. Gorj (1930); Cornova – jud. Orhei (1931); Șanț – jud. Năsăud (1935, 1936) ș.a. În perioada 1941–1942, Dimitrie Gusti a organizat campanii monografice în sate cu populație românească din Caucaz și nordul Mării Caspice, însă materialul cules cu această ocazie a fost pierdut. În total au fost

²⁰ I. Zamfirescu, *Oameni pe care i-am cunoscut*, București, Editura Eminescu, 1989, p. 16–17, apud Filon Lucău-Dănilă, Dumitru Rusan, *Fundu Moldovei, o așezare din ținutul Câmpulungului bucovinean*, Câmpulung Moldovenesc, Editura Fundației Culturale „Alexandru Bogza”, 2000, p. 212.

²¹ Ovidiu Bădina, *Dimitrie Gusti și Școala sociologică de la București*, în vol. *Dimitrie Gusti. Studii critice*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980, p. 242; Traian Herseni, *Cercetările monografice ale Echipelor și Institutelor Sociale*, în „Sociologie românească”, anul I, nr. 12, 1936, p. 36–38.

Considerații privind cercetările sociologice din Bucovina în perioada interbelică

monografiate 626 unități sociale, din toate regiunile țării²². Rezultatele campaniilor monografice desfășurate până în anul 1945, publicate în volume, în reviste de specialitate sau cuprinse în dosare sunt prezentate în următorul tabel:

Regiunea	Nr. sate cu rezultate publicate	Nr. sate cu rezultate cuprinse în dosare	Total sate cercetate
Transilvania	201	17	218
Muntenia	121	14	135
Moldova	45	21	66
Banat	61	4	65
Crișana-Maramureș	44	10	54
Oltenia	37	14	51
Dobrogea	17	5	22
Bucovina	8	7	15
Total	534	92	626

Sursa: Lucia Apolzan, *Sate, orașe și regiuni cercetate de Institutul Social Român*, București, Editura Institutului Social Român, 1945, p. 39–40.

Până în anul 1938, cercetările monografice au vizat cunoașterea complexă a vieții satului, văzută ca totalitate a cadrelor (cosmologic, biologic, istoric, social, psihologic) și a manifestărilor sociale (spirituale, economice, juridice, politice etc.). În acest sens, s-au format echipe de cercetare (din care făceau parte studenți ai Seminarului de Sociologie, membri ai Secției de Sociologie a Institutului Social Român, medici, etnografi, folcloriști, sociologi, statisticieni ș.a., cărora li s-au alăturat, în timp, ca dovadă a seriozității cu care se lucra în teren, personalități precum Francisc Rainer, Constantin Brăiloiu, Tudor Vianu, Henri H. Stahl, Nicolae Cornățeanu, Alexandru Claudiu, George Breazu, Victor Tufescu, Sabin Manuilă): echipa cosmologică – studia raportul între natură și cultură, cu specialiști în floră, faună, geologie, geografie etc.; echipa biologică – analiza raportul între viață și societate, făcând observații asupra unor probleme legate de nutriție, igienă personală, asistență sanitară, boli sociale, medicină și farmacie populară, asistență socială; echipa istorică – studia formele trecute ale vieții sociale și modul în care ele condiționau formele actuale, operând cu concepte precum tradiționalism, inovație, evoluție, revoluție aplicată culturii, economiei, religiei, politicii, administrației; echipa psihologică – analiza familiile, bugetul familial, economia casnică, producția, tehnica industrială și agricolă; echipa noologică – urmărirea viața spirituală a satului din punct

²² Lucia Apolzan, *Sate, orașe și regiuni cercetate de Institutul Social Român*, p. 14–15; <http://www.muzeul-satului.ro/cercetare.php>

de vedere religios, artistic, moral și intelectual; echipa juridică – studia instituții precum proprietatea, cutumele sau fenomenele sociale ca divorțul, adopția, moștenirea etc.; echipa administrativ-politică – analiza politica și administrația satului, organele de conducere ale acestuia, raporturile lor cu comunitatea; echipa de unitate – era formată exclusiv din sociologi și se ocupa cu cercetarea grupărilor sociale, a comunităților sociale, instituțiilor și relațiilor sociale. Cele nouă echipe erau conduse de un sociolog; datele obținute erau clasate printr-un sistem de fișe, fiecare din fișe conținând observațiile asupra unui singur fapt; la revenirea din expedițiile monografice acestea erau selecționate și clasificate; urma interpretarea, compararea diverselor date și explicarea lor, după care erau redactate materialele²³.

Din anul 1938, cercetările s-au oprit asupra realizării monografiilor axate pe probleme locale sau cu caracter regional, care să aibă în centrul preocupărilor și probleme de acțiune culturală, deoarece s-a constatat faptul că monografierea exhaustivă a tuturor satelor, în vederea elaborării „sociologiei națiunii”, era un demers imposibil de realizat. Astfel, așa cum remarca Ștefan Costea, școala sociologică gustiană a experimentat câteva tipuri fundamentale de ipoteze ale cercetării monografice: ipoteza monografiei exhaustive sau integrale (testată și definitivată în campaniile de la Goicea Mare, Rușețu, Nereju, Fundu Moldovei, Drăguș, Runcu, Cornova); ipoteza monografiei centrate pe o problemă cheie (experimentată de Institutul Social Banat-Crișana și reluată de cercetările echipelor studentești conduse de Gusti după 1934); ipoteza monografiei sumare de sat și a cercetărilor comparative a comunităților (variante restrânsă a monografiei centrate pe o problemă cheie, legată de patru teme: sănătate, muncă, minte, suflet); ipoteza monografiei sociologice cu și fără sat pilot și ipoteza monografiei tematice (concepută în cadrul școlii sociologice de la București pentru a fundamenta analiza unei teze, probleme sociale mai complexe, fără o referire specială la o arie spațială)²⁴.

În această nouă etapă a cercetării monografice s-a avut în vedere faptul că realitățile românești din lumea satului – „stil propriu de viață, nesecată forță creatoare, față în față cu realitățile ultime: mizeria, boala, destrămarea” – trebuiau să beneficieze de o cercetare științifică adecvată, bazată pe o metodă de rezolvare a unor probleme sociale imediate: combaterea stării de incultură a satelor, a situației precare economice și sanitare, a analfabetismului²⁵. Disponând acum de mijloace financiare și organizatorice necesare (din anul 1932 a ocupat funcția de ministru al Instrucției

²³ Dimitrie Gusti, *La Monographie et L'Action Monographique en Roumanie – Conférences données a l'Université de Paris*, Paris, Les Editions Domat-Montchrestien, 1935, p. 56, 69.

²⁴ *Istoria sociologiei românești*, p. 292–293.

²⁵ Henri H. Stahl, *Dimitrie Gusti. Personalitatea și opera*, p. 47.

Publice, iar în perioada 1934–1940 a condus Fundația Culturală Regală „Principele Carol”), Dimitrie Gusti a recurs la completarea activității școlii monografice cu opera de educație și culturalizare a țărănimii prin echipele studențești susținute de Fundația Culturală Regală „Principele Carol”. O altă cale folosită de Gusti în beneficiul școlii sociologice s-a deschis în anul 1938 prin Legea Serviciului Social, instituție de stat înființată în scopul cunoașterii și culturalizării satelor prin intermediul căminelor culturale. Aceasta legifera forma obligativității muncii profesionale la sate și completa modelul de organizare a cercetărilor sociologice, în sensul cooptării echipelor studențești în munca de cercetare monografică²⁶.

Rezultatele obținute în urma cercetărilor de teren (valorificate doar de o parte a cercetătorilor monografști) s-au concretizat în alcătuirea de monografii, integrale, sumare sau reprezentative și fragmentare. Dintre acestea se remarcă lucrările: *Nerej, un village d'une région archaïque*, 1939 (coordonatori Henri H. Stahl și Constantin Brăiloiu); *Clopotiva, un sat din Hațeg*, 1940 (Ion Conea); *Dâmbovnicul, o plasă din județul Argeș*, 1942 (coordonatori Mihai Pop și Anton Golopenția); *Dealul Mohului. Ceremonia agrară a cununii în Țara Oltului*, 1943 (Ion I. Ionică); *Drăguș, un sat din Țara Oltului. Manifestările spirituale, credințe și rituri magice*, 1944 (Ștefania Cristescu Golopenția); *Cercetarea monografică a familiei*, 1945 (Xenia C. Costa-Foru). Monografiile unor sate (Fundu Moldovei, Runcu, Șanț) au apărut fragmentar în publicațiile Institutului Social Român („Arhiva pentru Știință și Reformă Socială” – rubrica „Arhiva monografică”; „Sociologie românească”)²⁷.

Cercetările monografice întreprinse de școala sociologică de la București au avut ecou și în străinătate. Interesul pentru campaniile monografice este demonstrat de numeroasele solicitări ale specialiștilor și studenților străini de a fi acceptați în echipele de cercetare. Astfel, studenți germani și austrieci au participat la campaniile desfășurate la Runcu–Gorj și Rușețu–Brăila. În urma acestor experiențe a apărut studiul *Volksbildung und Volksforschung in Rumänien* (Helmuth Hauffe, H. Klocke, 1930). Opera lui Dimitrie Gusti este prezentată în lucrarea *Metoda sociologică în România* (1936), semnată de Gaston Richard, profesor la Universitatea din Bordeaux; G. Jacquemins (participat la campaniile monografice din România), profesor la Universitatea din Bruxelles, a scris studiul *La methode monographique à l'Institut Social Roumain*, publicat în „Revue de l'Institut de Sociologie Solvay”. Referiri la acțiunile științifice întreprinse de echipa lui Gusti se regăsesc și în lucrările *La vie dans le Borinage houiller. La méthode en sociologie* (G. Jacquemins, 1936) și *La méthode en*

²⁶ Dimitrie Gusti, *Serviciul social*, în „Sociologie românească”, anul III, nr. 7–9, 1938, p. 296.

²⁷ Lucia Apolzan, *op. cit.*, p. 18–19; *Istoria sociologiei românești*, p. 366; Lucia Apolzan, *Activitatea editorială a profesorului Dimitrie Gusti*, p. 364–365.

sociologie (Rene Judot, 1936). Concepția sociologică românească și cercetările de teren au intrat și în atenția cercurilor americane. Astfel, Philip Mosely, rector la Universitatea din Columbia (și participant la campania monografică din 1935, de la Șanț – județul Năsăud) a publicat articolele *The Sociological School of Dimitrie Gusti* și *A New Roumanian Journal of Rural Sociology*²⁸.

Campaniile monografice din Bucovina

Campania monografică din anul 1928 – Fundu Moldovei

În directă legătură cu experiența acumulată în Vrancea, când satul Nerej a fost ales pentru cercetarea monografică deoarece era o zonă în care se manifestase „răzeșia” (pe același criteriu au fost alese pentru cercetarea monografică și satele Drăguș – jud. Brașov, Runcu – jud. Gorj și Dodești – jud. Vaslui) și înțelegând importanța așa-numitelor „relicte sociale cu caracter arhaic”²⁹ pentru studiile sociologice și istorice, echipa lui Dimitrie Gusti a ales, la propunerea istoricului bucovinean Ion Nistor, pentru continuarea cercetărilor, satul Fundu Moldovei, care făcea parte din ocolul Câmpulungului Moldovenesc (unul dintre cele trei „state moldovenești”, alături de Tigheci și Țara Vrancei, menționate de Dimitrie Cantemir în *Descrierea Moldovei*³⁰). Campania monografică de la Fundu Moldovei, a patra din această serie, desfășurată în perioada 11 iunie – 5 august 1928, aplicată asupra unei „realități curat naționale, ca să dea rezultate oriunde valabile”³¹, a fost definitorie din punct de vedere al cristalizării teoriei și tehnicii monografiei sociologice, prin întocmirea unui nou plan de cercetare: caietele de observații personale au fost înlocuite cu fișe volante, care erau proprietatea întregii echipe; precizarea tehnicilor de cercetare în domeniul culturii populare în forma sa folclorică, urmărindu-se în mod sistematic și producțiile spirituale; acum s-a formulat și teoria „obștei pe bază de tradiții difuze”, potrivit căreia „anonimatul oricărei creații folclorice derivă din faptul că are un caracter colectiv”; experiența acumulată la Fundu Moldovei i-a permis lui Henri H.

²⁸ Ovidiu Bădina, *Cercetarea sociologică concretă. Tradiții românești*, p. 147–152.

²⁹ Paula Popoiu, *Fundu Moldovei. 80 de ani de la prima campanie monografică, 1928–2008*, Cluj-Napoca, Editura MEGA, 2008, p. III.

³⁰ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Traducere de pe originalul latinesc la 200 de ani de la moartea autorului (21 august 1723) de dr. Giorge Pascu, București, Editura „Cartea Românească”, 1923, p. 149–151.

³¹ Emanoil Bucuța, *Institutul Social Român*, în „Boabe de grâu”, București, anul II, nr. 8–9, 1931, p. 381, apud Filon Lucău-Dănilă, Dumitru Rusan, *op. cit.*, p. 223.

Stahl fixarea metodologiei de cercetare, în studiile sale ulterioare, din perspectiva a două aspecte: „cum puteau fi de folos reprezentanții disciplinelor sociale particulare, atunci când se aflau încadrați într-o echipă interdisciplinară; și în ce măsură sociologul însuși trebuie să fie la curent cu toate disciplinele sociale particulare”³².

La Fundu Moldovei și-a desfășurat activitatea o echipă complexă multidisciplinară (antropologie, economie, muzicologie, arte plastice, arhitectură, coregrafie, geografie, medicină etc.), formată din 60 de specialiști și studenți, conduși de Dimitrie Gusti, dintre care îi amintim pe: Francisc Iosif Rainer, Horia Dumitrescu și Ștefan Milcu – antropologi; Niculae Cornățeanu – agronom; Constantin Brăiloiu, secretarul general al Societății Compozitorilor Români, întemeietorul etnomuzicologiei, una dintre cele mai proeminente figuri ale folcloristicii europene³³ și Gheorghe N. Georgescu-Breazul, din partea „Arhivei folclorice”; Mac Constantinescu – expert în probleme de muzeografie și istoria artelor, care a pus problema organizării unui muzeu, idee care s-a materializat prin înființarea Muzeului Satului din București. Din echipă au făcut parte și: Floria Capsali, Henri H. Stahl, Traian Herseni, Ernest Bernea, Mircea Vulcănescu, Mihai Pop, Xenia C. Costa-Foru, Alexandru Claudian, fotografii Iosif Berman și studenții: Domnica Păun, Elisabeta Constante, Marcela Focșa, Paula Gusti, Maria Dărmănescu, Maria Negreanu, Elvira Georgescu, Nicolae Argintescu, Ion Costin, Ion Zamfirescu, C. Cronț, G. Burdun, Marin Popescu-Spini³⁴.

Condica cronicală a parohiei Fundu Moldovei a consemnat acest eveniment: „A sosit în comună savantul profesor universitar Dimitrie Gusti, întemeietorul și organizatorul științei sociologice în România. Marele îndrumător sociologic a venit la Fundu Moldovei pentru patru săptămâni, cu întregul seminar de sociologie de pe lângă Universitatea din București, pentru a studia dezvoltarea poporului român din această comună. Echipa sa monografică, având câte o secțiune medicală, statistică, istorică și economică, a început cu multă asiduitate lucrările, strângând un material documentar de o necontestată valoare științifică”³⁵. Același document consemnează faptul că, la 29 iulie 1928, echipa monografică a organizat la școala primară din Fundu Moldovei o „mare șezătoare culturală”, la care au participat mitropolitul Bucovinei, Nectarie Cotlarciuc, Dimitrie Gusti, Francisc Iosif Rainer, oficialități și intelectuali din zonă,

³² Paula Popoiu, *op. cit.*, p. VI.

³³ Acesta s-a alăturat, din 1928, echipelor sociologice ale lui Dimitrie Gusti și a efectuat studii de teren și în Drăguș (Transilvania, 1929) și Runcu (Oltenia, 1930). Cf. www.casa-romanilor.ch/biografii-constantin-brailoiu-2009.

³⁴ Paula Popoiu, *op. cit.*, p. V.

³⁵ Filon Lucău-Dănilă, Dumitru Rusan, *op. cit.*, p. 220.

studenți din echipa monografică. Cu acest prilej a fost inaugurată și biblioteca înființată de Dimitrie Gusti³⁶. În ședința primăriei din 27 iulie 1928, Dimitrie Gusti a fost declarat cetățean de onoare al comunei Fundu Moldovei, însemnele acestui titlu înmânându-i-se la sfârșitul cercetării monografice, la 5 august 1928³⁷. Rezultatele acestei campanii, care s-a bucurat de sprijinul autorităților locale, reprezentate de primarul Gavril Frâncu, s-au concretizat și prin acțiuni directe, care au influențat viața comunității: asistență medicală, întemeierea căminului cultural și a bibliotecii comunale, având ca obiectiv principal impulsivitatea activității culturale și artistice.

Documentele rezultate în urma cercetărilor sociologice efectuate la Fundu Moldovei, aflate în arhiva Muzeului Național al Satului „Dimitrie Gusti” din București, sunt grupate în două dosare care cuprind fișe de observație, unitare în ceea ce privește subiectele abordate, dar inegale privind complexitatea conținutului, diferențele datorându-se, probabil, gradului de experiență sau abilității autorilor. Primul dosar cuprinde documente referitoare la gospodăria țărănească (românească, ruteană sau germană), cu elementele ei componente: locul de casă, casa propriu-zisă, cu inventarul fiecărei camere, construcțiile economice și obiectelor specifice, planul gospodăriei și al construcțiilor, uneori bugetul amănunțit și, în unele cazuri, obiceiuri legate de construcția casei și de organizarea familiei (vezi *Anexa 1*). Cel de-al doilea dosar cuprinde aspecte referitoare la organizarea administrativă a comunei (sunt consemnate instituțiile cu caracter administrativ: poliția rurală, jandarmeria, guardii comunale, poșta, școala), politica locală, modalități de organizare și conducere a comunității, viața culturală (vezi *Anexa 2*), portrete și biografii ale unor personalități (vezi *Anexa 3*) și genealogii de familii. Fiecare text este precedat de informații cu privire la adresa gospodăriei, numele proprietarului, al informatorului și al cercetătorului. Din fișele monografiștilor aflăm date interesante referitoare la: modul tradițional de construire a unei case, de transmitere a gospodăriei și moștenirea pământului; peisajul antropic al comunei și modul tradițional de organizare a acesteia³⁸; transformările survenite în societatea rurală, cu efecte asupra vieții tradiționale și a cutumelor legate de moșteniri, odată cu revenirea Bucovinei la

³⁶ *Ibidem*, p. 221.

³⁷ *Ibidem*, p. 222.

³⁸ În anul 1928 comuna Fundu Moldovei era împărțită în cătune, care cuprindeau, la rândul lor, unități mai mici, formate la întemeierea unei familii, când cuplul își construia gospodărie în „pădurea verde”, cu lemn tăiat pe loc. În total erau șapte cătune: Secări, Handal, Centru (cu unitățile: Pârâul Timerului, Arseneasa, Pâraiele-Gliga, Robului, Colacului, Chirilei, Mândrilei, Ciumunca), Botoș (cu unitățile: Pârâul Deluței, Orății, Prelucei, Boloșel, Botoș-Braniște, Pârâul-Neagra, Deluțul), Benea, Pârâul Tatarca, Valea Stânei (cu unitățile Dâmbul Colacului și Pârâul Cărligăturii). Cf. Paula Popoiu, *op. cit.*, p. VIII–IX.

România; autoadministrarea satului (sunt menționate reminiscențe ale vechiului obicei al devălmășiei, supraviețuirea obiceiului „giuruielii” – oameni jură să respecte o anumită hotărâre a sfatului bătrânilor, fără intervenția tribunalului); situația cultelor religioase (de remarcat atitudinea tolerantă a sătenilor, majoritatea ortodocși, față de cultele neoprotestante); norme sociale și de comportament; evidența locuitorilor în funcție de gradul de instruire³⁹ ș.a.

În urma campaniei monografice organizată la Fundu Moldovei s-a adunat un material destul de bogat. Francisc Iosif Rainer, care a condus echipa de investigații antropologice, a sistematizat materialul cules și l-a publicat în studiul *Enquêtes anthropologiques dans trois villages roumains des Carpathes* [Investigații antropologice în trei sate românești din Carpați], apărut la București, în 1937. Materialul referitor la comuna Fundu Moldovei era însoțit de planșe fotografice, referitoare la diferiți locuitori ai acesteia. Din această perioadă a campaniei monografice se păstrează și *Catalogul materialului sociologic privitor la cercetările întreprinse în comuna Fundu Moldovei din Bucovina în anul 1928*, precum și *Catalogul expoziției sociologice*, organizată pentru prima oară la noi în țară în cadrul acestei campanii monografice, de către sculptorul Mac Constantinescu. În urma acestei campanii monografice au fost elaborate zece studii, publicate de H. H. Stahl (*Școala monografiei sociologice; O viziune bucovineană; Întâmplări și priveliști din Muzeul Satului*), Traian Herseni (*Individ și societate în satul Fundu Moldovei; L'organisation pastorale en Roumanie*), Xenia C. Costa-Foru (*Cercetarea monografică a familiei. Contribuție metodologică*), Floria Capsali (*Jocurile din comuna Fundu Moldovei – Bucovina*), Mircea Tiriung (*Fundu Moldovei, sat de păstori înstăriți*), Gheorghe Focșa (*Muzeul satului văzut de români*), Asociația Română de Monografie Socială (*O nouă cercetare monografică*), publicate în revistele „Sociologie românească”, „Arhiva pentru Știința și Reforma Socială” și „Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică”⁴⁰. Materialul publicat prezintă câteva aspecte reprezentative de cultură materială și spirituală, insuficiente, însă, pentru a realiza cadrul necesar întocmirii unei monografii integrale.

În practica echipelor monografice s-a impus și organizarea de expoziții în care erau prezentate obiecte achiziționate în teren. La Fundul Moldovei s-a organizat primul muzeu (o expoziție cu 246 obiecte colecționate din comună și din comuna Nereju, Vrancea), ale cărui exponate au ajuns la București, în expoziția organizată în sala Seminarului de Sociologie (constituindu-se astfel primul muzeu de sociologie din

³⁹ *Ibidem*, p. II–III, VII–XIV.

⁴⁰ Vezi Lucia Apolzan, *Sate, orașe și regiuni cercetate de Institutul Social Român*, p. 68–69.

România) și la expoziția internațională de la Barcelona, obținând medalia de aur⁴¹. Tot aici s-a hotărât crearea Asociației monografiștilor, condusă de Dimitrie Gusti.

Campaniile monografice din anul 1938

După campania de la Fundu Moldovei, cercetările monografice, extinse asupra altor unități sociale, au intrat într-o altă etapă, cea a expansiunii monografice a cercetărilor, cum remarca Lucia Apolzan⁴², caracterizată prin amploarea crescândă a investigațiilor monografice, ca număr de colaboratori și ca varietate a problemelor analizate.

Intrucât, încă de la campania desfășurată la Fundu Moldovei s-a observat că grupul monografiștilor ajunsese variat ca structură internă, depășind capacitatea de cuprindere a lui într-un seminar al catedrei, s-a hotărât crearea unei Asociații a monografiștilor, condusă de Dimitrie Gusti (președinte), Mircea Vulcănescu, Henri H. Stahl, Nicolae Cornățeanu și Dumitru Prejbeanu (vicepreședinți). Aceasta a fost transformată, în 1929, în secție de sociologie a Institutului Social Român⁴³.

În aceste noi condiții organizatorice, campaniile monografice din anul 1938 s-a realizat în 60 de sate din toate regiunile țării. Anchetele sociologice, care au urmărit aspecte precum: populația, natalitatea, mortalitatea, evoluția proprietății în ultimii 15 ani, întinderea de pământ stăpânită și folosirea sa, bugetul gospodăriilor, alimentația, igiena, nivelul științei de carte⁴⁴, au fost realizate de 60 de echipe studențești, care au oferit „documentarea necesară pentru trasarea unui plan de organizare a vieții naționale” și au dus la „determinarea focarului problemelor mari ale României rurale și a cauzalităților lor complexe”⁴⁵. Coordonatorii acestor cercetări, a redactării și publicării materialului adunat au fost Anton Golopenția și D. C. Georgescu. Henri H. Stahl, Traian Herseni, Al. Bărbat și Tiberiu Ionescu au întocmit cele șapte formulare pentru reșezarea anchetelor sociologice: Foaia de familie, Foaia economică, formulare de anchetă asupra mișcării populației, alimentației, stării culturale, fărâmițării proprietății, bugetului⁴⁶.

⁴¹ Pe parcursul campaniilor monografice s-au organizat două expoziții de interioare țărănești, una la sediul Fundațiilor Culturale Regale (1934) și cealaltă în cadrul Pavilionului Regal din Parcul Carol (1935). Cf. Filon Lucău-Dănilă, *op. cit.*, p. 244; www.muzeul-satului.ro/muzeu-istoric.php

⁴² Lucia Apolzan, *Sate, orașe și regiuni cercetate de Institutul Social Român*, p. 15.

⁴³ Henri H. Stahl, *Școala monografiei sociologice*, în „Arhiva pentru Știință și Reformă Socială”, anul XIV, nr. 2, 1936, p. 1 149.

⁴⁴ *60 de sate românești cercetate de echipele studențești în vara anului 1938*, vol. I, *Populația*, București, Editura Institutului Social Român, 1941, p. XIII (în continuare se va cita *60 de sate românești*).

⁴⁵ *Ibidem*, p. V, VIII.

⁴⁶ *Ibidem*, p. XV.

În urma campaniei monografice din anul 1938 au fost cercetate în Bucovina sate din județul Câmpulung (Bucșoaia, Capu-Codrului, Cârlibaba, Ciocănești, Fundu Moldovei, Gura-Humorului, Iacobeni, Negruleasa, Sadova, Stulpicani, Valea-Seacă, Vatra-Dornei, Voroneț) și județul Suceava (Botoșana și Slobozia Pruncului). Cercetările s-au efectuat din perspectiva cadrului biologic (Bucșoaia și Slobozia Pruncului), psihic (Bucșoaia, Cârlibaba și Vatra Dornei), a aspectelor ce țineau de literatură (Botoșana), arte plastice și dans popular (Fundu Moldovei și Bucșoaia), a evoluției unităților, proceselor și relațiilor sociale (Fundu Moldovei și Bucșoaia)⁴⁷. Satele Bucșoaia, Slobozia Pruncului și Fundu Moldovei au beneficiat de monografii sumare, alcătuite de Mircea Tiriung; s-a întocmit o dare de seamă asupra cercetărilor efectuate la Fundu Moldovei (Henri H. Stahl), iar notele monografice (cercetări neredactate) culese de echipele studențești s-au referit la satele: Bucșoaia, Capu-Codrului, Gura-Humorului, Negruleasa, Sadova, Stulpicani, Valea Seacă, Voroneț, Slobozia Pruncului⁴⁸. Rezultatele cercetărilor au fost publicate și în revistele de specialitate: „Sociologie românească”, „Arhiva pentru Știința și Reforma Socială” și „Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică”, precum și în lucrarea *60 de sate românești cercetate de echipele studențești în vara anului 1938*, vol. I–V, București, Editura Institutului Social Român, 1941–1943, de către Athanse Georgescu (*Starea populației*), I. Measnicov (*Evoluția de după război a proprietății agricole*), P. Stănculescu și C. Ștefănescu (*Situația economică prezentă*), Mircea Tiriung (*Bucșoaia, un sat de muncitori forestieri și industriali din Bucovina; Plutăritul și condițiile de muncă și de viață ale plutarilor de pe Bistrița*)⁴⁹.

În urma anchetelor sociologice din anul 1938 s-a constatat că cel mai mare procent de pământ fărâmițat se înregistra în Bucovina (două treimi din pământul arabil aparțineau contribuabililor care dețineau sub 5 ha); suprafața arabilă medie era de 2,03 ha; se înregistra un număr de 124 748 de agricultori capi de familie și un număr mediu de suflete pentru o gospodărie de 4,4 (la fel ca în Transilvania)⁵⁰. În ceea ce privește știința de carte, la nivelul tuturor satelor studiate, s-a constatat că aceasta „variază în limite largi”: numărul analfabeților a scăzut în satele anchetate, cu procente ce variau între 1,9 și 35,1; în satele studiate au fost înregistrați printre tinerii de

⁴⁷ Lucia Apolzan, *Sate, orașe și regiuni cercetate de Institutul Social Român*, p. 119, 120, 124, 126, 127, 133, 135, 136.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 116, 137, 138.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 68–69.

⁵⁰ *60 de sate românești*, p. 15–16. În Bucșoaia, de exemplu, se înregistrau 284 capi de familie (1238 locuitori); distribuția familiilor după suprafața deținută la data anchetei sociologice din 1938 era următoarea: dintr-un total de 310 familii, 46 erau fără pământ; 221 dețineau între 0,1 și 2 ha; 21: 2,1 și 5 ha; 17: 5,1 și 10 ha; 4: 10,1 și 50 ha și 1: peste 50 ha.

7–25 ani (în număr de 35 000), 3 300 care n-au urmat școala și 1 100 care n-au urmat decât clasa I; dintre cei care n-au urmat școala deloc, 80% erau orfani sau capi de familie cu stare rea și mijlocie, așa încât analfabetismul putea fi lichidat nu numai prin măsuri de ordin școlar, ci și economic; pentru lichidarea analfabetismului se propunea ameliorarea condițiilor țăranilor săraci și înființarea de „școli de carte eficace pentru adulți”, organizate în cazărmi⁵¹.

Concluzionând asupra acțiunilor de monografiere a satelor din anul 1938, Dimitrie Gusti afirma că, „întreprinzând această anchetă sociologică, am socotit să facem și operă de creștere a tineretului în vederea unei acțiuni administrative eficace. Nu credem că legile, cât de bine chibzuite, sunt de ajuns pentru a organiza temeinic o țară. Deceniile de după război au arătat că, în lipsa unei conduceri de stat cu prestigiu, a unui corp administrativ și de liber profesioniști, pătruns de dragostea activă de neam, legile cele mai bune rămân lipsite de rod. Acesta este motivul pentru care nu ne-am mulțumit niciodată să cercetăm numai realitatea socială românească și să înlesnim, numai prin documentarea adunată, facerea legilor, pe care le reclamă starea de azi a satelor românești. Am căutat totodată și să trasăm metoda pentru a forma generația nouă de administratori și să conturăm concepția de administrație adecvată stării actuale a României rurale și potrivită pentru a duce la îndeplinire programul de ridicare a standardului de viață al locuitorilor ei, care constituie, tot mai vădit, misiunea mare a României de acum și din deceniile următoare”⁵². Monografiile sumare ale satelor au demonstrat „diversitatea României rurale” (Dimitrie Gusti), iar o acțiune eficace în lumea rurală se putea obține doar dacă se acceptau deosebirile care țineau de situația geografică, varianta etnică locală, trecutul social, nivelul cultural și economic al satelor. În acest sens, Dimitrie Gusti a propus realizarea unei acțiuni educative în lumea satului din perspectiva ideii de „cultură integrală” (acțiunea educativă nu mai poate fi mărginită doar la difuzarea științei de carte) și luarea unor măsuri economice pentru „asanarea condițiilor de viață” ale țăranilor⁵³.

Abrogarea Legii Serviciului Social, în 1941, din motive care au ținut de ineficiența aplicării ei în practică și izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial au făcut ca aria preocupărilor de cercetare sociologică să se restrângă, punându-se accent doar pe publicarea materialelor culese în timpul campaniilor monografice. Acestea au apărut fie în revistele Institutului Social Român („Arhiva pentru Știință și Reformă Socială” și „Sociologie românească”), fie în alte periodice ale vremii sau în volume

⁵¹ *Ibidem*, p. VII–VIII.

⁵² *Ibidem*, p. X–XI.

⁵³ *Ibidem*, p. X.

distincte, ca în cazul monografiilor dedicate satelor Nerej, Clopotiva și Drăguș. Până în anul 1945 campaniile monografice (a căror rezultate au fost publicate în volume și reviste de specialitate sau cuprinse în dosare) s-au extins asupra unui număr de 626 de sate⁵⁴.

După abolirea forțată a monarhiei și instaurarea dictaturii comuniste, în instituțiile de învățământ, știință și cultură s-au produs modificări esențiale, cu urmări nefaste, determinate de impunerea marxism-leninismului ca ideologie oficială. Numirea, în anul 1945, a lui Dimitrie Gusti la conducerea Academiei Române, întărea speranțele privitoare la destinul sociologiei în noua epocă istorică și continuarea programului național de cercetare sociologică, în vederea elaborării unei sinteze monografice și a unui *Atlas sociologic al României*. În cadrul Academiei Române funcționa un Consiliu Național de Cercetări Științifice, condus de Dimitrie Gusti, căruia îi era subordonată și o comisie de cercetări sociale pe teren a Institutului Social Român, care avea ca scop „legiferarea socială” în urma cercetărilor monografice și zonale. Până în anul 1949, Institutul a realizat cercetări de teren, care au pus accentul pe probleme legate de tradiție, obiceiuri, folclor popular, sociologia muncii și industrială, sociologia culturii.

Legea învățământului din anul 1948 a exclus sociologia din cadrul materiilor predate, aceasta fiind înlocuită cu socialismul științific, obligând cadrele de specialitate, care au scăpat de opresiunea regimului, să se reprofileze. Au fost desființate și instituțiile care au funcționat în perioada interbelică: Institutul Social Român, Fundația Culturală Regală, Arhiva pentru Știință și Reformă Socială. Din anul universitar 1966–1967 a reînceput predarea sociologiei în învățământul superior, în cadrul Facultății de Filosofie a Universității din București; în anul universitar 1968/1969 s-a înființat Secția de Filosofie-Sociologie la Universitatea din Cluj și o Secție de Psihologie-Sociologie la Universitatea din Iași. În 1967 s-a înființat primul doctorat în sociologie, ca specializare în cadrul doctoratului în filosofie. În această perioadă, domeniile de cercetare sociologică s-au axat pe probleme de industrializare, sociologia muncii, a întreprinderii, sociologie agrară. Din anul 1966 s-au reluat cercetările sociologice, organizate în cadrul centrelor de cercetare (care funcționau la București, Cluj, Iași, Craiova, Sibiu, Timișoara, Târgu Mureș) și a laboratoarelor sociologice ale universităților din București, Cluj, Timișoara, Iași⁵⁵.

⁵⁴ Lucia Apolzan, *op. cit.*, p. 39–40.

⁵⁵ <http://convorbiri-literare.dntis.ro/ZUBmai6.html>

* * *

Campaniile de cercetări monografice cu caracter interdisciplinar, organizate de Dimitrie Gusti în perioada 1925–1945, cu specialiști în diverse domenii (sociologi, economiști, etnografi, folcloriști, geografi, statisticieni, igienisti, medici), dar și cu studenți, și-au propus studiul plurivalent al comunităților rurale și au contribuit la cunoașterea amănunțită a realităților grele ale satului românesc interbelic, demonstrând importanța culturii și civilizației populare pentru istoria poporului român. În urma campaniilor de cercetări monografice au fost cercetate 626 unități sociale (534 cu publicații și 92 cu dosare). În Bucovina au fost cercetate 15 sate (opt cu rezultatele publicate în revistele de specialitate și șapte cu rezultatele cuprinse în dosare), două din județul Suceava și 13 din județul Câmpulung.

Anexa 1

Gospodăria lui Toader Șuiu Ernest Bernea

Situația gospodăriei. Gospodăria lui Toader Șuiu e situată la marginea unei păduri, pe un dâmb ce se ridică în partea stângă a pârâului Colacului. Casa e construită din lemn tăiat pe loc; e foarte veche și de aceea nu se știe cine a construit-o. Toader Șuiu a cumpărat-o de la un evreu care a fost gonit din sat. Ceea ce l-a determinat să cumpere această casă a fost legătura de rudenie, căci prin acele părți e un întreg neam Șuiu. Aproape ca toate casele și gospodăriile din sat, gospodăria lui Toader Șuiu e cu fața spre miazăzi. Interiorul e tot cel igienic și practic; soarele dă sănătate și lumină. Apoi e crivățul, care bate în spate.

Elementele gospodăriei. Locul de casă e foarte întins și foarte bine întrebuințat. Îngrădirea e făcută din lemn, fiindcă gospodarul are pădure (motiv economic) și apoi el însuși îl poate repara (motiv practic). Aspectul gardului e mai frumos decât la celelalte gospodării învecinate. În afară de o părticică de cam 30 m, tot gardul e făcut din scândurele (porțiunea aceea de 30 m, cu o plasă de gard). Și aici gospodarul vorbește de necazul ce i-l fac apele primăverii. Întinderea locului de casă este de cam 120 m lungime și 80 m lățime, forma e dreptunghiulară aproape.

Terenul e foarte înclinat în spatele casei, ograda e aproape orizontală și bine nivelată, iar grădinile sunt de o înclinație ușoară. În special în ogradă terenul e nivelat de gospodar. Deoarece această gospodărie nu e așezată la un drum mai larg, gospodarul a lățit și pietruit o cărare ce duce înspre apus, într-o stradelă. În afară de ogradă (în jurul căreia e situată întreaga avere a gospodarului), Toader Șuiu, cu toate că a avut mult de suferit în urma războiului, a lucrat pământul gospodăriei sale atât pentru a-l utiliza cât și pentru a-l

înfrumuseța. Dovadă ne sunt grădinile: două cu pomi și flori (într-una sunt și stupi) și alte două cu legume și pomi.

Toader Șuiu este unul dintre aceia care a învățat carte singur, ba a dat lecții și la alții. Însuși interiorul casei este frumos și curat; e însă mult de târg. Grădinile sunt făcute și aranjate din propria-i necesitate de frumos. Toader Șuiu mi-a spus singur că el și-a făcut de trei ori gospodăria (în urma dezastrelor războiului), dar cât ar fi de grea munca, el tot nu ar renunța la îmbogățirea și înfrumusețarea gospodăriei sale. E de notat că toată gospodăria lui Toader Șuiu a fost cărată de el cu spatele. Casa și gospodăria fiind situate pe dâmb, nu pot permite cărăușie. De aici putem vedea hărnicia acestui gospodar.

Casa propriu-zisă. După cum știu, materialul de construcție al caselor de munte e foarte mult condiționat de producțiile abundente de lemn. Mi s-a spus că gospodăriile și casele sunt construite mai ales din lemn, fiindcă e cărămida scumpă și apoi n-are ce face cu lemnul dacă nu face casă și nu l-o întrebuința în gospodărie. Casa nu se știe de cine e construită, fiindcă Toader Șuiu nu a moștenit-o ci a cumpărat-o, după cum am mai spus, de la un evreu. Casele se clădesc în special primăvara, începând din postul Paștelui. Uneltele de lucru sunt puține. Casa fiind construită toată din lemn, se vor întrebuința unelte pentru lucrarea lemnului: bardă, topor, fierestrău, daltă, cumpănă de apă etc. Toader Șuiu pricepe bine meșteșugul clădirii caselor, de aceea e veșnic neastâmpărat, reînnoind tot ce poate, în casă și gospodărie. De obicei casele sunt lucrate de meșteri, care sunt ajutați sau de gospodari sau de muncitori plătiți. Această casă nu are temelie. Scheletul casei e așezat pe bârne groase, care la rândul lor stau la colțurile casei pe blocuri de piatră. Zidurile sunt din bârne groase, prinse și bine îmbinate prin forma chietorilor. Peste aceste bârne sunt bătute în cuie vergele de lemn, de care se prinde lutul. Acoperișul are același format (fuguiat) și e compus din căpriori, prins la capătul de sus de un lemn mai gros, numit durbață. Pe căpriori se așează, de-a lungul, leșurile, de care se prinde dranița. Podul servește la păstrat legumele (cartofi, fasole, bob, mazăre) și la afumat carnea de porc. Prispă înconjoară casa (afară de spate) și e făcută din drugi de lemn și scândurele. Propriu-zis această casă nu are prispă, ci mai mult un fel de cerdac (fără șopron), căci stâlpii ce susțin acoperișul împrejurul zidurilor sunt uniți prin niște leșuri. Acest fel de prispă sătenii din Fundu Moldovei îl numesc gang. Intrarea e simplă: un loc deschis din gang în fața ușii, o treaptă de piatră, ține loc de scări la intrare. Ușile sunt mari, din lemn de fag și bine încheiate. Cea de afară e din scânduri așezate în formă de romb și prinse de cuie groase. Casa are trei uși. Ferestrele sunt ceva mai mari decât cum se obișnuiește prin părțile locului, cu câte patru ochiuri și gratiile în formă paralelă două și una cruce. Pe jos, în odăi, sunt dușumele de scânduri, iar pereții sunt văruiți albăstrui. Casa, cu toată vechimea ei, nu este chiar un tip bătrânesc. Se apropie mai mult de tipul nou (tipul cu cerdac) și are ferestrele mai mari.

Aspectul interior. Casa are două odăi și o sală. I. Prima odaie servește ca bucatărie, sufragerie, dormitor (adică e odaia pe care o locuiește gospodarul). Dimensiunile acestei odăi sunt egale, adică 4 m lungime și 4 m lățime. Interiorul acestei camere e foarte încărcat de vase, așa cum nu am mai văzut în nici una din casele acestui sat. Are trei ferestre. Inventarul camerei I: ladă, laiță, masă, cuptor (are și plită), cuier de blide (din lemn și saltare), o măsuță (sub cuierul cu blide), blidar. II. Odaia a doua servește de odaie de primire. Aici sunt hainele

curate, covoare, icoane, fotografii și multe obiecte de artă națională. Dimensiunile sunt tot 4 m/4 m. Inventarul camerei nr. II: sobă, cofe pe un scaun, pat, scaun lung, masă de brad, cufăr cu haine, podișor cu blide și cărți, cuier cu căni. Pereții sunt plini de covoare și icoane. III. Sala slujește mai mult la păstrarea obiectelor de mai puțin uz și la păstrarea obiectelor de lucru (uneltele). Are dimensiuni de 4 m lungime și 2 lățime. Inventar: scara la pod, laiță cu unelte, sobă, scaun cu cofe, donițe, ciubere, cuier cu căni, icoane.

Acaretele. 1) O șură construită numai din scânduri și care are numai acoperiș și un perete (cel din spate). Adăpostește războiul de țesut. 2) A doua șură, cu aceeași construcție, e plină de lemne. 3) Un grajd cu pereții de bârne și acoperișul de draniță, cu dimensiunile de 4 m pe 3 m adăpostește vitele iarna. 4) Al doilea grajd e construit ca și primul (dar e puțin mai mic); servește la păstrat unelte de lucru, haine și vase de bucătărie. 5) O colibă cu pereții de bârne și acoperișul cu draniță e construită în grădina dinspre răsăritul gospodăriei. Această colibă servește ca atelier de tâmplărie gospodăriei. 6) În a doua grădină de pomi și flori (aceea din fața casei) e o fântână cam la 3 m adâncime, e pietruită și are acoperiș de scânduri. Apa se scoate cu ajutorul unei roți. 7) În aceeași grădină sunt și cinci stupi. 8) Lângă colibă e latrina, care e construită numai din scânduri. E curat întreținută. 9) În ogradă e și un coteț de pășari, făcut în formă de bordei (jumătate băgat în pământ).

Grădinile. I. Prima grădină (aceea în care este coliba) are, în partea de răsărit, câțiva pomi: peri și pruni, iar în fața colibei, flori: trandafiri, viorele, ochiul boului. II. A doua grădină e foarte frumos lucrată și îngrijită. O brazdă lată de flori e în mijlocul ei. Pe această brazdă sunt făcute trei ronduri, pe care cresc crini albi. Alte flori sunt: trandafiri, viorele, garioașe etc. Are și zece pomi: meri, peri și pruni. III. A treia grădină e mai puțin îngrijită decât celelalte două. Are și legume: fasole, ceapă etc. IV. A patra grădină e cea mai întinsă. Pământul aci vine ceva mai în vale și de aceea cresc foarte bine legumele: ceapă, fasole, mazăre, bob și, în special, cartofii.

Ograda. Din cauza multelor acarete și cantități mari de lemne, ograda e mică. E însă foarte îngrijită, așa după cum sunt și casa și grădinile. Acaretele și grădinile sunt lucrate îndeosebi de gospodarul Toader Șuiu.

[Sursa: Paula Popoiu, *Fundu Moldovei. 80 de ani de la prima campanie monografică, 1928–2008*, Cluj-Napoca, Editura MEGA, 2008, p. 81–86.]

Anexa 2

Cultural. Listă de ziarele și revistele românești și străine citite de locuitorii com[unei] Fundu Moldovei în iulie 1928

A. Românești

1. „Universul” (Simion Pavel – preot, Vasile Glăvan – șef de gară, Spiridon Mihale – pădurar, Marin Binouschi – șef de secție jand[armi], Clubul „Dragoș Vodă”).

2. „Dreptatea” – Cernăuți (Vasile Gușeț – gospodar, Ion Popovici – preot, Vasile Merceș – învățător, Spiridon Mihalcea – brig[adier] silvic, Gherasim Șuiu – gospodar,

Chirilă Ursesc – gospodar, Toader Ursescu – gospodar, Andreiu Popovici – gospodar, Gavril Frâncu – primar, Gavril Invanciu – gospodar, Ilie Pomohaciu – gospodar, Gh. Nisioiu – gospodar, Vasile Nerghiș – gospodar, Dumitru Roncean – gospodar, Simion Pavel – preot, Modest Hudac – morar, Clubul „Zimbrul”, Clubul „Dragoș Vodă”).

3. „Cuvântul” (Clubul „Dragoș Vodă”, Gavril Frâncu – primar, Aurel Antonovici – secretar).

4. „Curentul” (Eufrosina Lipetchi – înv[ă]țătoare).

5. „Adevărul” (Ion Popovici – preot).

6. „Îndreptarea” – Cernăuți (Dumitru Ropcean – gospodar, Vasile Negriș – gospodar, Vasile Mercheș – gospodar, Ion Popovici – preot, Spiridon Mihalcea – brig[adier] silvic, Andreiu Popoviciu – negustor, Ilie Pomohaciu – gospodar, Dumitru Ropcean – gospodar).

7. „Țărănismul” (Leon Ursescu – morar, Mihai Lehaciu – gospodar).

8. „Glasul Bucovinei” (Nestor Andronicescu – senator, Leonte Andronicescu – agronom, Georg Phepher – învățător, Simion Rusu – gospodar, D. Dorneanu – gospodar, Ilie Ivanciuc – gospodar, Dumitru Șuiu – gospodar, Oreste Țimpău – gospodar, Andrei Popovici – negustor, Dumitru Raia – gospodar, Ion Ursescu – gospodar, Chirilă Ursescu – gospodar, Ilie Pomohaciu – gospodar, Nichita Șandru – gospodar, Ion Burduhosu – gospodar, Gh. Ungureanu – gospodar, Leonte Mândrilă – gospodar, Toader G. Ursescu – gospodar, Spiridon Mihalcea – gospodar, Alexe Horceag – gospodar, Clubul „Zimbrul”).

9. „Politica” (Ion Popovici – preot).

10. „Dreptatea” (Clubul „Zimbrul”, Clubul „Dragoș Vodă”, Cooperativa „Floarea”).

11. „Libertatea” – Orăștie, anul XXVII (Ion Popovici – preot, Kark Katargiu – gospodar, Petre Flocea).

12. „Lumina satelor” – Sibiu, an VII (Simion Pavel – preot, Filip Țăran – gospodar, Nistor Chifor-Dornean – gospodar, Leon Ursescu – morar, Popovici Ion – preot, Leon Ciupercovici – gospodar, Ioachim Horceag – gospodar, Vasile Gușiță – gospodar, Vasile Cazacu – gospodar, Leonte Lezenciuc – gospodar, Vasile Andronicescu – gospodar, D-tru G. Șuiu – gospodar, Toader Ciumău – gospodar, Alexe Dosofteiu – gospodar, Societatea muzicală, Ilie Ivanciuc – gospodar, Toader Ursescu – gospodar, Șuiu C. Vasile – gospodar, Oreste Țimpău – gospodar, Ilie Pomohaciu – gospodar, Nichita Șandru – gospodar, Vasile Andronicescu – gospodar, Rozalia N. Andronicescu – gospodar, Toader Raia – gospodar, D-tru Gherasim Șuiu – gospodar, 20 exemplare se împărțesc la biserică de P. Popovici, 50 exemplare se distribuie la biserică de Pr. Pavel).

13. „Apărarea națională” (Ion Miheiu Lehaciu – gospodar, Leon Ursescu – gospodar, Ilie Pomohaciu – gospodar, Ion Horceag – gospodar, Petre Ursescu – gospodar, Nistor Șandru – gospodar, Chirilă Ursescu – gospodar, Ion Căsvănaru – gospodar, Petre Savaciuc – gospodar, Avram Lupescu – cântăreț).

14. „Voința Poporului” – Arad (Ilie Pomohaci – gospodar, Petre Savaciuc – negustor, P. Ursescu – negustor, Ion Horceag – negustor, Nistor Șandru – gospodar).

15. „Poșta țăranului” (Costan Uță – lucrător, Visarion Mureșanu – lucrător, Teotul Marian – lucrător, Costan Șuștac – lucrător, Leonte Mișu – lucrător).

16. „Cuvântul țărănimii” (Chifor Uță – gospodar, Nistor Andronicescu – senator, Leonte Andronicescu – agronom, Petre Savaciuc – gospodar, Nistor Șandru – gospodar, Petre Ursescu – gospodar, Gavril Ivanciuc – gospodar, Clubul „Zimbrul”).

17. „Europa” – București (Cooperativa de Consum „Floarea”, Cooperativa de Consum „Giurnalăul”, Clubul „Zimbrul”).

18. „Administrația română” – revistă (Primăria).

19. „Progresul” – revistă (Gavril Frâncu – primar).

20. „Solia Moldovei” – revistă (Gavril Frâncu – primar).

21. „Credința” – revistă (3 exemplare, Pr. Popovici).

22. „Poșta infromativă” – revistă (Venzel Laura – poștaş, Minaiu Toader).

23. P.T.T. – revistă (Vasile Pescaru – diriginte de Poștă).

24. „Socialismul” (Calhanek).

25. „Curierul cooperației” (Banca Populară).

26. „Parlamentul” (N. V. Andronicescu – senator).

B. Străine

1. „Morgenblatt” (Aron Schechter – negustor, Adolf Ronnes – negustor, Regina Marian – negustor, Leopold Weiss – funcționar, Leib Stapler – negustor).

2. „Allgemeine Zeitung” (Aba Rosenbach – negustor, Abam Stein – negustor, Heim Scharf – negustor, Iacob Hart – negustor, Marcus Costmann – funcționar).

3. „Czernowitzer Deutsche Tagespost” (Franz Venzel – pădurar, Aurchia Galinski – menajeră, Rudolf Stoss – învățător german, Georg Phepher – învățător german, Club Christliche deutsche Artzhupe, Franz Gaschler – preot).

4. „Ostyüdische Zeitung” (Ann Schechter – negustor, Fabrica de Cherestea „Breaza”, Samuel Rosenbach – negustor).

5. „Heimat” – Cernăuți (Teodor Sidor – negustor, Karl Ekar – funcționar, Franz Hudac – lucrător, Albert Savila – negustor, Ludwig Latcolik – lucrător, Modest Hudac – morar, Michel Veuzel – funcționar, Iacob Haman – lucrător, Iacob Messaros – lucrător, Franz Gaschler – preot, Rudolf Stoss – învățător, Iohan Venzel – lucrător, Franz Venzel – lucrător, Amalia Stark – gospodină, Iacob Hudac – funcționar mină, Radu Hudac – lucrător, Ludwig Hudac – lucrător, Sofia Vesseli – gospodină, Ștefan Savila – lucrător, Ludwig Savila – fierar, Eugen Linz – măcelar).

6. „Vorwärtz” – Cernăuți (Ludwig Cristofori – gospodar, Franz Alznauer – lucrător).

7. „Grünepost” – Berlin (Georg Phepher – învățător, Gaspar Panek – gospodar).

8. „Sonntagsblatt” (Roza Celenscki – lucrătoare, Ludwig Hudac – agent de urmărire).

9. „Kirchliche Blätter” (Löbl Er. Presbyterium A. B.).

10. „Arader Zeitung” (Filip Savila – lucrător).

11. „Deutsche Buch Gemeineschaft” (Josepha Moritsch).

Rezumat

Românești – 26

Germane – 11

Observații asupra școlii și stării culturale în general
28 iulie, Petre Constantinescu
Informator: preotul Pavel

Confirmând observațiile pe care cercetarea statistică și frecvența noastră regulată le-a născut, părintele Pavel vorbește în termeni foarte mulțumitori de aspectul intelectual al satului.

Cifra știutorilor de carte pe care ne-o dă, aproximativ e de 80% și stăruie asupra faptului că numai în fiecare casă vom întâlni cărți religioase. La aceasta iarăși trebuie să adăugăm din experiență proprie că am aflat în foarte multe case Biblia, de multe ori îngrijit legată și pusă în loc de cinste.

Legătura cu biserica și parohul e foarte strânsă [...]. Părintele Pavel, pentru același scop de luminare intelectuală, împarte duminica reviste („Credința”, „Lumina satelor”) și ziare.

Socotim foarte judicioase observațiile Sf[înției] Sale asupra regimului școlar impus minorităților. Educat în școala de „adormire sufletească” pe care a alcătuit-o Austria pentru românii din Bucovina, găsește cu totul eronată ca metodă de unificare spirituală măsura prin care la școala germană din Handal cursurile se fac numai în românește. În Transilvania, o politică similară a reușit să păstreze nealterat românismul. În Bucovina „eram adormiți, spune părintele Pavel, de marea libertate pe care o aveam și nu ar fi lipsit mult dacă nu aveam și nu ar fi lipsit mult dacă nu veneați, ca să ne pierdeți definitiv”. Ca dovadă că se fac diferențieri de tratament între români și minoritari, Sf[înția] Sa observă că, pe când sub regimul austriac fiecare își spunea cinstii naționalitatea de origine, azi, fie germani, fie ruteni, caută să declare o naționalitate de origine pe care n-o au din teamă de a nu fi rău tratați.

Revenind la considerațiile făcute asupra școlii, ne-a comunicat că în timpul dominației austriece, limba de predare în școală era aceea a națiunii care alcătua majoritatea regiunii, cu obligația de a învăța și puțină germană. Astfel, în liceu, în primele patru clase majoritatea obiectelor se preda în românește, iar în cursul superior majoritatea era în limba germană (afară de Religie, care tot timpul se făcea numai în românește). La Facultatea de Teologie din Cernăuți o parte din obiecte erau predate în românește și profesorii erau toți români.

Declarația părintelui Pavel că un plebiscit, în 1918, ar fi făcut să pierdem Bucovina, întărește și mai mult rostul afirmației că o politică de adormire prin libertate față de minorități e mult preferabilă aceleia de brutalizare culturală cum suntem siliți să calificăm românizarea școlii germane din Handal.

[Sursa: *Ibidem*, p. 228–234, 287–288.]

Anexa 3

Portretul primarului Gavril Frâncu din comuna Fundu Moldovei

Intrăm, de obicei, în sate cu idei preconcepute. Țăranii îi vedem prin prisma poveștirilor romantice. În Bucovina, mai ales, ne așteptăm numai [la] figuri de plăieși de odinioară, bătrâni pletoși, imagini care ne-au rămas în minte din cutare tablou istoric reprodus în cărți de

școală. Ne surprinde apariția unui țăran tânăr care, fără plete și încercând (uneori chiar reușind) să vorbească o limbă cât mai literară, cât mai „bucureșteană”, ne salută în gară în numele comunei în care am coborât, prin câteva fraze bine construite, în care cuvintele sunt toate la locul lor. Descinzând dintr-o veche familie locală, cu nume scos parcă din vechi cronici moldovenești, om înstărit și umblat, primarul Gavril Frâncu își câștigă ușor simpatia. Sfătos și plin de un original umor, conștient că prin situația lui în comună și prin relativa lui instrucție nu e prea departe de noi („când veți pleca Dvs., eu iar rămân singur”), primarul s-a integrat din prima zi echipei noastre, conducând chiar, în calitate de membru al grupei cosmologice („eu sunt cosmolog”), o întreagă expediție la una din stânele din apropiere. Cuvântul „sociologie” nu făcea parte, probabil, din vocabularul lui Gavril Frâncu. Dar ce are a face? Destul de receptiv ca să-l prindă și să-l pronunțe corect, cuvântul n-a rămas în gura lui un simplu „flatus vocis”, ci a acoperit o noțiune, dacă nu foarte precisă, în orice caz mai precisă decât a multor oameni cu pretenții. „Fără sociologie nu se poate face nimic. Sociologia te-nvață să cercetezi obiceiurile, să faci politică adevărată, să faci bugete” etc., etc. (De altfel, bugetul lui l-a făcut singur, colaborând și pe acest teren cu noi, în calitate de ... economis). Ascultându-i vorba potolită și plină de miez, privindu-i figura în care se oglindește o minte ascuțită și un suflet mândru și simțitor, te gândești fără să vrei la o vreme – depărtată sau apropiată? – când astfel de țărani nu vor fi excepție, ci regula. [...] O oarecare slăbiciune de voință, o anume frivolitate, pe care deseori o găsește la „aristocrații” satelor, antipuritanismul lui pe care, desigur, „politicianii” din tabăra adversă se vor grăbi să-l exploateze ar fi – zice-se – defectele primarului. Nu ne putem pronunța cu ușurință. Avem însă [?] că aceste defecte sunt cu prisosință răscumpărate de calități pozitive, de pe urma cărora comuna va folosi.

[Sursa: *Ibidem*, p. 180–181.]

Bemerkungen zu den soziologischen Forschungen in der Bukowina in der Zwischenkriegszeit

(Zusammenfassung)

Die von Dimitrie Gusti und seinen Mitarbeitern unterstützte Kulturbewegung war ein bedeutendes Kapitel des rumänischen Kulturlebens in der Zwischenkriegszeit. In dieser Periode wurde die Grundlage der soziologischen Schule bestimmt. Diese Richtung hatte eine neue Methodologie – den gesellschaftlichen Reformismus – im Bereich der Sozialforschung als Schwerpunkt und ihre theoretischen Grundsätze wurden von Dimitrie Gusti, Mircea Vulcănescu, Henri H. Stahl, Traian Herseni, Anton Golopenția, Constantin Brăiloiu u. a. ausgearbeitet.

Im ersten Teil der vorliegenden Studie werden Aspekte bezüglich der Persönlichkeit Dimitrie Gustis (1880–1955) und des durch das Gesellschaftliche Rumänische Institut entwickelten Sozialsystems, sowie der monographischen soziologischen Auffassung, der Durchführung der sogenannten monographischen Reisen, hauptsächlich in den ländlichen Gebieten, präsentiert.

Die Neuheit der monographischen Forschungen, die von Dimitrie Gusti und seinen Mitarbeitern durchgeführt wurden, besteht darin, dass es ein soziologisches System verfasst wurde, das – ohne die Wirklichkeit zu beeinträchtigen – eine strenge und vollständige Forschung ermöglichte. Laut Gusti sollte die soziologische Monographie eine multidisziplinäre Forschungsmethode einiger gesellschaftlichen ländlichen oder städtischen Ansiedlungen sein. Sie sollte objektiv, genau und vollständig sein und alle Aspekte der erforschten Phänomene enthalten. Der Forscher sollte über die zu untersuchenden Phänomene sehr gut informiert und theoretisch entsprechend vorbereitet sein. Man sollte mit der kollektiven Forschung intuitiv und vergleichend vorgehen. Seit dem Jahr 1938 hatten die Forschungen nur die lokal oder regional orientierten monographischen Studien als Zweck, wobei man hauptsächlich das kulturelle Phänomen hervorhob, weil es festgestellt wurde, dass die Ausarbeitung von Monographien für alle Dörfer – was letztenendlich zur Zusammenstellung einer „Soziologie der Nation“ führen sollte – eigentlich unmöglich war.

Der zweite Teil des Studiums bezieht sich auf die monographischen Reisen durch die Bukowina. In der Periode zwischen dem 11. Juni und dem 5. August 1928 wurde eine solche Reise nach Fundu Moldovei, Bezirk Câmpulung organisiert, die sich für die Herausbildung der Theorie und Technik der soziologischen Monographie als wesentlich erwiesen hat. Die Forschergruppe bestand aus 60 Fachmännern und Studenten, die unter der Leitung von Dimitrie Gusti verschiedene Bereiche vertraten: Anthropologie, Ökonomie, Musikwissenschaft, bildende Kunst, Architektur, Choreographie, Geographie, Medizin usw.

Im Jahre 1938 wurden Dörfer aus dem Bezirk Câmpulung (Bucșoia, Capu-Codrului, Cârlibaba, Ciocănești, Fundu Moldovei, Gura-Humorului, Iacobeni, Negruleasa, Sadova, Stulpicani, Valea-Seacă, Vatra-Dornei, Voroneț) und aus dem Bezirk Suceava (Botoșana und Slobozia Pruncului) untersucht. Die Forschungen hatten als Schwerpunkt Themen aus dem Bereich der Biologie (Bucșoia und Slobozia Pruncului), Psychologie (Bucșoia, Cârlibaba und Dornawatra), Literatur (Botoșana), der bildenden Kunst und des Volkstanzes (Fundu Moldovei und Bucșoia), der Entwicklung der gesellschaftlichen Verhältnisse (Fundu Moldovei und Bucșoia). Die gesammelten Informationen, die bedeutende Aspekte der materiellen und geistigen Kultur darstellen, wurden in den Zeitschriften „Sociologie românească“ [Rumänische Soziologie], „Arhiva pentru Știința și Reforma Socială“ [Archiv für soziale Wissenschaft und Reform] und „Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică“ [Bibliothek der Soziologie, Ethik und Politik] veröffentlicht.

Bis zum Jahre 1945 wurden monographische Reisen (deren Ergebnisse in Fachbänden und -zeitschriften veröffentlicht oder in Akten strukturiert wurden) in 626 Ansiedlungen (218 in Siebenbürgen, 135 in Muntenien, 66 in der Moldau, 65 in Banat, 54 in Crișana – Marmarosch, 51 in Oltenien, 22 in Dobrudscha, 15 in der Bukowina) organisiert.